

Жарко
Трајаноски

**За родовата разлика и
културната разноликост
на Балканот**
Интервју со Сузана Милевска

Zarko
Trajanoski

**On Gender Difference and
Cultural Diversity on the
Balkans**
Interview with Suzana Milevska

Жарко Трајаноски: *Во согласност со вашите теориски пристапи, пристапувањето на родовата разлика на Балканот треба да ги земе предвид поимите на национален идентитет и разлика. Во тој контекст, дали може малку да го објасните вашите предлог да гледаме на пристапувањето на родовата разлика на Балканот како на „опасно надоолнување“ и како на извор на криза на режимот на пристапување (контролиран од властите)?*

Сузана Милевска: Како што веројатно претпоставивте, „опасно надоолнување“ е деконструктивистичка фраза позајмена од Жак Дерида. Во контекст на моето дело, таа се користи за да се промовира извесно застапување на „секогаш веќе“ постојната нечистотија на знакот. Така, овој концепт е релевантен затоа што тоа е еден вид показател дека режимот на претставување на родовата разлика никогаш нема претежнато на страната на претставувањето на машкоста, како што несомнено мислевме. Едноставно кажано, мојата теза е дека она што вообичаено се сметаше како „само“ безначајно „надоолнување“ (или ако претпочитате додаток) на претставувањето

Zarko Trajanoski: *Consistent with your theoretical approach, the representation of gender difference in the Balkans have to take into account the notions of national identity and difference. In that context, could you expand upon your proposal to look for the representation of gender difference in the Balkans as a “dangerous supplement” to, and as a source of the certain crisis of the regime of representation (controlled by the authorities)?*

Suzana Milevska: “Dangerous supplement” as you probably guessed is a deconstructionist phrase borrowed from Jacques Derrida. In the context of my work it is used in order to promote a certain advocating of the “always already” existent impurity of the sign. Thus this concept is relevant since it is a kind of indicator that the regime of representation of gender difference has never prevailed onto the side of the representation of masculinity as undoubtedly as we used to think. To put it plainly, my thesis is that what was usually thought as “only” an irrelevant “supplement” (or if you prefer an appendix) to the representation of national identity and masculinity actually is an important and “dangerous” warning to the

на националниот идентитет и машкоста, всушност е значајно и „опасно“ предупредување за слабоста и празнотијата на самиот тој дискурс, од неговиот зачеток.

Во мојот истражувачки проект насловен „Родовата разлика на Балканот“ јас најмногу истражував фотографии чувани во различни балкански архиви, било да се институционални архиви што припаѓаат на државата и нацијата, или приватни/семејни и уметнички архиви. За време на петте години од моето архивско и теориско истражување, јас не ставив акцент врз историјата и развојот на фотографијата како медиум, величајќи ја вредноста на фотографскиот медиум и неговото значење за македонската уметност и култура. Најмногу бев преокупирана со парадоксите на конструирањето на националниот, културниот и родовиот идентитет, претставени во балканската фотографија и со важноста на улогата на фотографијата за процесот на конструирање на модернистички идентитет во овој регион. Бев соочена со различни видови историски и современи уметнички слики кои го олицетворуваа постоењето на таквото „опасно надополнување“. Сликите на жени воинки, инсценираните фотографии на жени облечени во војнички униформи, или фотографии на трансродови личности познати како феноменот на „вергина“ се само неколку такви примери. На сите овие слики никогаш не им било посветено доволно внимание заради строгата контрола на патријархалните власти која престојува во срцевината на феноменот на архивата. И Мишел Фуко (Michel Foucault) и Жак Дерида (Jacques Derrida) пишуваа за фактот дека историските и фотографските архиви обично се разбираат како простори на власта и како средства за заштитување на некој вид романтично верување во една апсолутна и есенцијализирана „вистина“ за идентитетот. Следствено, важно е да се нагласи пос-

weakness and emptiness of that very discourse from its outset.

In my research project titled “Gender Difference in the Balkans” I have been looking mostly at photographs stored in different Balkan archives, either in institutional archives belonging to the state and nation, or in private/family archives as well as in artistic ones. During the course of my five year archival and theoretical research I did not put the emphasis on the history and the development of the medium of photography praising the value of photographic medium and its importance for Macedonian art and culture. I was mostly concerned with the paradoxes in the construction of the national, cultural and gender identity present in Balkan photography and with the relevance of the role of photography for the process of construction of modernist identity in this region. I encountered various kinds of historic and contemporary art images that exemplified the existence of such “dangerous supplement.” The images of women warriors, staged photographs of women dressed in soldier uniforms, or photographs of transgendered persons known as the phenomenon of “vergina” are only a few of such examples. All these images have never been given enough attention exactly because of the strict control of the patriarchal authority that resides in the core of the phenomenon of the archive. Michel Foucault and Jacques Derrida both wrote about the fact that historic and photographic archives are usually understood as spaces of authority and as a means for guarding some kind of romantic belief in one absolute and essentialised “truth” about identity. Therefore it is important to stress the existence of these exceptional images, that they somehow prove that the patriarchy has never been completely “pure” and homogenous.

тоењето на овие ексклузивни слики, дека на некој начин тие докажуваат дека патријархијата никогаш не била сосем „чиста“ и хомогена.

Укажувам дека она што е значајно за еден феминистички научник е да ги проследува и толкува овие нечистотии наместо да продолжува со предвидливо-то „подбуцнување“ и стереотипното толкување на Балканот како најпатријархален регион управуван од машка моќ. Кога ќе се прифати како факт, кризата на режимите на претставување ни овозможува да ја мислиме родовата разлика не само како социјален процес на еманципација од патријархалната контрола, туку како *настапување на родовата разлика* што отвора можност за позитивна дејствителност која и стои на располагање на сингуларноста. Доколку таквата можност не се прифати како интринсичен процес внатре патријархалниот знак, ќе биде многу тешко да се разбере зошто и како биле најпосле направени извесни промени во патријархијата.

Ж. Т.: *Какви видови на теоретски можности се отворени со делото од вашиот проект насловен „Де-архивирање на родовата разлика на Балканот“? Како што веќе забележавте, родовата разлика на Балканот не е нешто ново: „Јас боскоро гледам на родовата разлика како на нешто што секогаш веќе било таму, како на секогаш лаузибилен и употребен додаток кој го пополнува интринсичниот „недостаток“ во идентитетот“. Дали е возможно да се избегне т.н. „ризик од есенцијализам“ за време на играњата од родови идентитети/разлики?*

С. М.: Се согласувам дека „ризикут од есенцијализам е сеprisутен и тешко е да се заобиколи кога зборуваме за родовата разлика но, исто така, би сакала да споменам дека некои теоретичари ја поддржуваа потребата

I insist that what is important for a feminist scholar is to track and interpret these impurities instead of continuing with the predictable “nagging” and stereotypical interpretation of the Balkans as the most patriarchal and masculine power governed region. When accepted as a fact the crisis of the regimes of representation enables us to think of gender difference not only as a social process of emancipation from the patriarchal control but as *becoming gender difference* that opens up a possibility for a positive agency that is on disposal to singularity. If such a possibility is not accepted as an intrinsic crack within the patriarchal sign, it is going to remain very difficult to understand why and how certain changes have been made in patriarchy after all.

Z. T.: *What kind of theoretical possibilities are opened up by the part of your project titled “An-archiving Gender Difference in the Balkans”? As you already remarked, gender difference in the Balkans is not something new: “I rather look at gender difference as something that has always already been there, as an ever plausible and needed supplement to fill the intrinsic “lack” in the identity.” Is it possible to avoid the so called “risk of essentialism” during the gender identity/difference play?*

S. M.: I agree that the “risk of essentialism” is omnipresent and difficult to circumvent when we speak of gender difference but I also want to mention that some theorists have supported the usage of essentialism as a means of

на есенцијализмот како средство за општествена субверзија и како стратегија во деликатни општествено-политички контексти (како што е македонското општество). Тука посочувам на фразата „стратешки есенцијализам“, која стана одреден вид оправдување за извесна стратешка употреба на есенцијализмот. Меѓутоа, би требало веднаш да го споменам фактот дека набргу откако ја скова фразата во контекст на Индија и Бангладеш, самата Спивак (Gayatri C. Spivak) ја повлече од употреба. Да ги погледнеме аргументите што ја застапуваат стратешката употреба на „есенцијализмот“. Ке се обидам да парафразирам (можеби да поедноставам): бидејќи некое општество е многу конзервативно и патријархално, една група од понапреднати интелектуалци и активисти, и покрај тоа што се свесни за опасностите од есенцијализирањето на разликата помеѓу родовите, се обидува да ја зголеми свесноста на општеството за потребата од родова чувствителност и цели кон подобро разбирање на (и помеѓу) различните родови, користејќи ја веќе постоечката дихотомија меѓу половите. Не е ли очигледно дека нешто е погрешно со една таква „дипломатска премиса“?

Има неколку главни активни противречности во сржта на претпоставката дека извесни општества се премногу примитивни за да разберат дека родовата разлика е заснована врз културна конструкција (а не врз биолошка разлика и хиерархија); и дека внатрешниот контекст „есенцијализмот“ е прифатливо реторичко средство во насока кон подобро разбирање. Би споменала само две од овие противречности: таквите претпоставки сè уште прифаќаат извесна културна хиерархија помеѓу различните општества, а тоа претпоставува дека општествената промена во родовото диференцирање може да биде предизвикана со посочување кон есенцијалната разлика помеѓу

social subversion and strategy in delicate socio-political contexts (such as the Macedonian society). Here I refer to Gayatri C. Spivak's phrase "strategic essentialism" that became a kind of justification for a certain strategic usage of essentialism. However, I have to mention immediately the fact that soon after coining the phrase in the Indian and Bangladeshi context Spivak herself withdrew from using it. Let us look at the arguments advocating the strategic usage of "essentialism." I will try to paraphrase (and perhaps simplify): because some society is very conservative and patriarchal one group of more advanced intellectuals or activists, even though aware of the dangers of essentialisation of the difference between genders, try to raise the awareness of the society for the need of gender sensitivity and aim for better understanding of and between different genders by using the already existing dichotomy between sexes. Isn't it obvious that something is wrong with such a "diplomatic" premise?

There are several major contradictions at work in the core of the assumption that certain societies are all too primitive to understand that gender difference is based on cultural construction (and not on biological difference and hierarchy); and that within their context "essentialism" is acceptable rhetoric means on the way to better understanding. To mention only two of these contradictions: such assumptions still accept a certain cultural hierarchy between different societies and it assumes that the social change in gender differentiation can be provoked by referring to essential difference between sexes. To me both these assumptions sound absurd, as a kind of trust in discursive alchemy in which process one expects

половите. Мене обете претпоставки ми звучат апсурдно, како одреден вид на доверба во дискурзивната алхемија при која се очекува дека дистинкцијата пол/род ќе се разјасни сама по себе, и преку одреден вид на магиска „абракадабра“ трансформација „родот“ ќе се издестилира од „полот“. Така, да се вратам на твоето прашање, да, јас мислам дека ризикот од есенцијализација е речиси неизбежен, но токму поради нашата културна одреденост. Следствено, секој продлабочен феминистички дискурс би требало да се обидува некако да ја деконструира есенцијализацијата на родовата разлика за да го подрие ова погрешно разбирање и затоа јас мислам дека произведувањето на феминистички текстови кои што расправаат за овие проблеми е едно од клучните средства што ни стојат на располагање.

Сепак, ова не е исто како да се каже дека биологијата е сосема ирелевантен фактор при востановувањето на разликата помеѓу родовите, и дека би требало сосем да се откажеме од нејзината улога. Негативниот учинок на есенцијализирањето на разликата е сепак можен поради вообичаеното разбирање на биолошката разлика како извесен вид на фиксна и иреверзибилна положба на субјектот која создава хиерархии сама од себе, а не како разлика која е актуално користена од културата за да создаде лажни хиерархии.

Ж. Т.: *Надоградувајќи го Делезовиот концепт станување жена, како афирмација на разликата и како спроведување на какви било фиксни идентитети, вие го предлагате концептот на станување-родова-разлика. Од една страна, вие одбивате „да се спогодиете со веќе естаблираната идентитетска политика“ а, од друга страна, вие антиципираате дека сликите и проекциите можат*

that the sex/gender distinction will become clear on its own, and through some kind of magical “abracadabra” transformation “gender” will distillate from “sex.” So to return to your question, yes, I think that the risk of essentialisation is almost inevitable but exactly because of our cultural determination. Therefore each profound feminist discourse should attempt a certain deconstruction of essentialisation of gender difference in order to subvert this misconception and that is why I think that to produce feminist texts discussing these problems is one of the crucial means that we have at our disposal.

However, this is not the same as saying that biology is a completely irrelevant factor in establishing the difference between genders and that we should dismiss its role altogether. The negative impact of the essentialisation of difference is still possible because of the usual understanding of the biological difference as some kind of fixed and irreversible predicament of the subject that creates hierarchies on its own and not as a difference that is actually used by culture in order to create false hierarchies.

Z. T.: *By up-grading the Deleuze’s concept of becoming-woman, as an affirmation of difference and as an opposition of any fixed identities, you suggest the concept of becoming-gender-difference. On one hand, you refuse “to settle with pre-established identitarian politics,” and on the other, you anticipate that images and projects could “destabilise the known regimes of representation” and even “disorganise the strict social and*

„да ги де-стабилизираат познатите режими на репрезентација“ и дури „да ги „деорганизираат“ стrogите оштествени и политички поредоци“. Дали верувате дека една критична маса од проектите, преку иницијани со разоткривањето на родовата разлика зад „големите висини“ за постојното на нацијата, државата или јазикот, би можела да има ипакви де-стабилизирачки ефекти во нашиот век постојано нестабилни оштества?

С. М.: Па, ја разбираам стапцата на која што укажувате. Би се согласила дека нашите општества се веќе нестабилни па, оттаму, нагаѓам дека твоето прашање крие една провокација и дека може да се парафразира во: што може да биде толку де-стабилизирачко во едноставното укажување на извесни факти за режимите на репрезентација, дека тие отсекогаш веќе биле де-стабилизирани? Прво, ни најмалку не вела дека мојот проект де-стабилизира и ќе де-стабилизира било што кое не било проблематично, туку јас всушност се обидувам да ги обелоденам начините на кои режимите на репрезентација дејствувале во историјата и денес, и произлезе тоа дека тие не оперирале на очекуваниот стабилен начин. Уште повеќе, би тврдела дека твоето прашање ја следи линијата на кон-себе-насочената државна-владина перспектива, дека единствената стабилност што се смета е стабилноста на нацијата-држава и дека никој дискурс на родова разлика не може да биде закана за таков еден „пакт на стабилност“. И обратно, ако нацијата-држава е веќе де-стабилизирана која било опасност што доаѓа од обелоденувањето на „недостатокот“ во идентитетот од родова перспектива е ирелевантна и не може понатаму да влијае на веќе нестабилниот идентитет. Всушност, токму преиспитувањето на ова стојалиште е една од најзначајните цели на мојот проект.

political orders.” Do you believe that a critical mass of projects concerned with unveiling the gender difference behind the “big truths” about the origins of nation, state, or language could have such destabilizing effects in our “always already” unstable societies?

S. M.: Well, I understand the trap you point out. I would agree that our societies are already unstable so I guess that your question hides a provocation and it could be paraphrased into: what can be so destabilising in the simple pointing out of certain facts about the regimes of representation, that they have always already been destabilized? Firstly far from saying that my project destabilizes and will destabilize anything that was not already problematic, I was actually trying to unravel the modes in which the regimes of representation operated in history and today and it turned out that they were not operating in expected stable modes. Moreover I would argue that your question follows the line of the self-centred state/governmental perspective that the only stability that counts is the stability of nation-state and that no gender difference discourse can be threatening to such a “stability pact.” And reversely, if the nation-state is already destabilised any danger coming from the revelation of the “lack” in identity from gender perspective is irrelevant and cannot affect furthermore the already unstable identity. Actually to question this attitude is exactly one of the most important aims of my project.

На крајот, би сакала да им го појаснам на вашите читатели мојот концепт на „станување-родова-разлика“ со кој го отвораш прашањето. Тоа е очигледен хибрид помеѓу делезијанскиот концепт на „станување“ и дијалектичката разлика (différance) на Дерида. Додека разликата на Дерида оперира како извесен вид дијалектичко движење на негации, Делезовото „станување“ ја афирмира разликата. Во моите трудови јас ги комбинирам двата концепти како извесен вид методолошко орудие кое би можело да функционира слично на парот негативна (апофатичка) и позитивна (катафатичка) теологија, преку синцир од негации и преку позитивни ефекти. Оттаму, важно е да се разбере дека „станувањето-родова-разлика“ не означува ниту суштина/битие ниту извесен вид процес на еманципација, туку се подразбира како позитивни ефекти-настани на родовата разлика на различни сингуларности.

Ж. Т.: *Обично, родово-чувствителниот теориски пристап на Балканот се соочуваат со против-аргументи за контекстно-нечувствителна теорија „уезена од надвор“, со концепти на кои им недостига културна плаузибилност. Како вие одговарате на таквите против-аргументи, имајќи ги на ум постојаните проблеми со културното преведување, како на релација Балкан-Запад, така и во рамките на патријархалните балкански култури?*

С. М.: Сметам дека ова прашање е исклучително значајно не само за нашиот балкански контекст, туку и во контекст на глобализацијата на светските култури. Во одговарањето на главната претпоставка на прашањето може да се пристапи со цинизам. Мене ми звучи апсурдно продолжувањето да се прави строга дистинкција помеѓу локални и увезени теории, бидејќи таа иронично би имплицирала дека

At the end I would like to clarify for your readers my concept of “becoming-gender-difference” with which you open up the question. It is an obvious hybrid between the Deleuzian concept of “becoming” and the dialectical “différance” of Derrida. While Derrida’s “différance” operates as a kind of dialectical movement of negations Deleuze’s “becoming” affirms the difference. In my work I combined both concepts as a kind of methodological tool that would work similarly to the pair of negative (apophatic) and positive (kataphatic) theology, through a chain of negations and through positive effects. So it is important to understand that “becoming-gender-difference” signifies neither essence/being nor some kind of process of emancipation but it is understood as positive effects/events of gender difference of different singularities.

З. Т.: *Usually, the gender-sensitive theoretical approaches in the Balkans face counter-arguments about the context insensitive theory “imported from outside,” with concepts that lack cultural plausibility. How do you respond to such counter-arguments, bearing in mind the constant problems with cultural translation in relation to “the Balkans-the West” as well as within the parochial Balkan cultures?*

С. М.: I find this question extremely relevant and not only for our Balkan context but in the context of globalisation of world cultures. One can approach answering the main assumption of the question by cynicism. To me it sounds absurd to continue making the strict distinction between local and imported theories since this would ironically imply that the borders between theories should be limited and determined by the borders of na-

границите помеѓу теориите би требало да бидат ограничени и предодредени од границите на нациите-држави. Уште повеќе, би рекла дека родово-чувствителните теории се ургентно потребни дури и повеќе во балкански контексти отколку на други места, за да се совлада предрасудата за Балканот како едно од последните патријархални „уточништа“ во Европа. Друго прашање е дали теориската и академска размена е обично еднонасочна улица и сметам дека е порелевантно прашањето за кое што треба тука да расправаме. За среќа, ова погрешно разбирање дека ние некритички ги увезуваме само феминистичките теории е исто така на пат да биде деконструирано. Постојат многу наши феминистички истражувачи и теоретичари од академските интелектуални кругови во нам соседните држави кои сè повеќе и повеќе се присутни во рамките на меѓународниот теориски контекст, давајќи некаков оригинален и значаен придонес во многу меѓународни списанија, читанки и книги. Додека извесни „многу загрижени“ и, зошто да не кажеме отворено, сексистички гласови сè уште нè „предупредуваат“ дека теориите за родот не се она што ни е потребно и што треба да го примениме затоа што тие биле конструирани од страна на капиталистичките либерални општества и од страна на западните бели жени, ние продолжуваме напред обидувајќи се да произведеме културно специфични и родово-чувствителни теории кои можат да го збогатат меѓународниот феминистички дискурс. Длабоко сум уверена дека таквите придонеси од различни агли на светот можат да им овозможат на феминизмот и на родово-чувствителните теории да пронајдат начин како да бидат поразнолики и, следствено, позначајни за различни културни контексти. Меѓутоа, потребно е да се истакне дека оваа задача е долгорочна и дека ќе биде можно да се оствари само со контекстуално теренско истражување во кое ќе се вкрстуваат повеќе

tion-states. Moreover, I would say that gender-sensitive theories are urgently needed even more in the Balkan contexts than elsewhere in order to combat the preconception of the Balkans as one of the last patriarchal “resorts” in Europe. Another question is whether the theoretical and academic exchange is usually a one-way street and this I find a more relevant issue to be discussed here. Fortunately this misconception that we only uncritically import feminist theories is also on its way to be deconstructed. There are many feminist scholars and theorists from our and from our neighbouring countries’ academic and intellectual circles that are more and more present within the international theoretical context giving some unique and relevant contributions to many international journals, readers and books. While certain “deeply concerned” and, why not say it openly, sexist voices still “warn” us that gender theories are not what we need and should apply since they have been constructed by the capitalist liberal societies and by white-Western women, we go ahead and try to manage to produce culturally specific gender-sensitive theories that may enrich the international feminist discourse. I profoundly believe that such contributions from various world corners may enable feminism and gender-sensitive theories to find a way to become more diverse and therefore relevant for different cultural contexts. However I need to emphasise that this task is a long-term task and that it will be possible to achieve it only with contextual and cross-disciplinary fieldwork, a serious research of our own specific historical, anthropological, cultural, textual, visual, artistic and other relevant materials. Only by looking at the regimes of representation and discourses found here, locally, one can hope to develop a culturally-specific feminist discourse that will significantly adapt and hopefully change the basic theoretical assumptions of feminism that are in common and stem out from different cultures.

дисциплини, со сериозно истражување на нашите специфични историски, антрополошки, културни, текстуални, визуелни, уметнички и други релевантни материјали. Само преку набљудување на режимите на репрезентација и овдешните локални дискурси можеме да се надеваме дека ќе развиеме културно-специфичен феминистички дискурс кој значително ќе ги прилагоди и (да се надеваме) ќе ги промени основните теоретски претпоставки на феминизмот кои што се заеднички и од кои никнуваат различни култури.

Ж. Т.: *Доминантните политички дискурси во Република Македонија, кои тврдаат дека одговараат на ургентните потреби на политичкото и насилните конфликти во 2001 година, мобилизираат есенцијални колективни, стабилни и исклучувачки етнички идентитети. Има извесни теоретски, главно родово-нечувствителни обиди да се оправда постојниот политички модел со користење на етикетата „мултикултурализам“. Што би кажале Вие, од теоретска гледна точка што им се противставува на кои било фиксни идентитети, за тековната дебата во однос на мултикултурализмот во Македонија?*

С. М.: Ќе започнам со изразот „мултикултурализам“ и неговиот однос со родовите проблеми. Ако локалната дебата за ова прашање е родово-нечувствителна, тоа не значи дека мултикултурализмот во основа не е преокупиран со родови прашања. Премногу често гледаме како позајмените и новововедените концепти локално мутираат во нешто сосем поинакво, па дури и спротивно на нивното оригинално значење. Би тврдела дека напротив, од самиот почеток на неговото концептуализирање, мултикултурализмот се занимаваше со родови проблеми и, всушност, му по-

Z. T.: *The dominant political discourses in Republic of Macedonia, claiming to answer the urgent needs of the political after the violent conflict in 2001, are mobilising essentially collective, stable and exclusive ethnic identities. There are certain theoretical, for the most part gender-insensitive attempts to justify a current political model using the label “multiculturalism”. What would you say, from a theoretical point of view opposing any fixed identities, to the current debate on multiculturalism in Macedonia?*

S. M.: Let me begin with the term “multiculturalism” and its relation to gender issues. If the local debate on this issue is gender-insensitive this does not mean that multiculturalism is not interested in gender issues by default. We have seen all too often how the borrowed and newly introduced concepts have been mutated locally into something completely different and even opposite to their original meaning. I would argue that on the contrary, multiculturalism from the outset of its conceptualisation dealt with gender issues and actually helped Western feminism to re-think some of its contextually

могна на западниот феминизам да промисли некои од контекстуално одредените претпоставки, особено по пост-феминизмот и феминистичката теорија на третиот бран. Родовите проблеми се одредени од различни културни обичаи и концепти, така што особено во мултикултурните општества имаме потреба од спогодување за различните аспекти на правилата па дури и на законите што се занимаваат со родовата специфичност. Едно од најочигледните прашања каде што родот и културата се испреpletени и заедно одредени се носењето на превезот кое предизвика многу долга и сè уште неразрешена дебата во современите европски општества. Ова прашање станува сè повеќе и повеќе значајно и за македонскиот контекст. Токму затоа, јас сметам дека е нужно да се развие продлабочен родово чувствителен и мултикултурен дискурс.

Токму во овој момент многу е значајно да се воведат и одржи идејата за нефиксиран, флуиден или трепкачки идентитет на Балканот, наспроти сите конфликти што произлегуваат од инсистирањето на чисти и строго дефинирани национални идентитети и борбата за еднонационални држави. Апсурдот за премногу големото значење што им се дава на архивите како чувари и докази за вистината на националниот идентитет е особено очигледен во контекст на оваа дебата. Земајќи ја предвид релативноста на конзистентноста на процесот на селекција и класификација на архивскиот материјал и можноста за манипулација со овие материјали (на пример, можноста за манипулација со архивските фотографии), сметам дека прашањето за фиксен национален идентитет е многу проблематично и дека е невозможно историски или научно да се докаже.

determined assumptions, especially since post-feminism and third-wave-feminist theory. Gender issues are determined by culturally different customs and concepts so especially in multicultural societies there is a need for negotiation of various aspects of rules and even laws dealing with gender specificity. One of the most obvious issues where gender and culture are intertwined and mutually determined is the issue of wearing the veil that sparked a very long and still unresolved debate in the contemporary European societies. This issue becomes more and more relevant for the Macedonian context too. That is exactly why I find it necessary to develop an elaborate gender sensitive multicultural discourse.

At this very moment it is very important to introduce and support the idea of unfixed, fluid, or flickering identity in the Balkans in contrast to all conflicts resulting from the insistence on purely and strictly defined national identities and the fights for one-nation-states. The absurd of the all too big relevance given to the archives' authorities as guardians and to the archived objects as proves of the truth about the national identity is especially obvious in the context of this debate. Taking into account the relativity of the consistence of selection process and classification of the archival material and the possibility for manipulation of these materials (for example, the possibility for manipulation with the archival photographs), I find the issue of fixed national identity highly problematic and impossible to prove historically or scientifically.

Бездруго, во периодот што следи, кога миграцијата ќе стане многу лесен и чест процес (тоа е всушност веќе присутно во Европската Унија но, за жал, за нас не претставува блиска иднина), прашањето за чист и фиксен идентитет сепак ќе загуби од своето значење. Како и да е, можам да согледам зошто за многу државни авторитети ова претставува голема опасност, особено во Македонија, каде што прашањето на националниот идентитет не беше целосно разрешено и сè уште е едно од главните прашања на политичката агенда. Но, дозволи да ја изложиме поинаку оваа дебата. Ако македонскиот идентитет сè уште се согледува како да е „под закана“, поради одбивањето на соседните земји да ја признаат Македонија и нејзиниот народ како засебна нација со суверена територија и сопствено име, јазик и народ, каква би била опасноста доколку земјата стане дел од европскиот економски, политички и општествен систем? Во едно мултикултурно општество каде што секоја различна суверена единица се состои од повеќе локално управувани единици и во која економскиот интерес е појак од националниот интерес, прашањето за националниот идентитет станува културно, а не политичко прашање. Културната различност, меѓу другото, е еден од главните белези на современото европско општество (дури и официјално е акцентирана во членот 151 од Амстердамската спогодба). Ова е различно од разбирањето на културната raznolikost како агломерација на заемно изолирани идентитети кои не се мешаат и кои, следствено, не си влијаат еден на друг. Поимот на мултиплицитет, кој отсекогаш го стратификувал потеклото, се чини дека е во директен конфликт со бескрајната потрага по потеклото на сопствениот идентитет. На Балканот, таквите потраги сè уште причинуваат бескрајни судири и недоразбирања и затоа е толку важно да се разбере како функционира мултикултуралистичкиот концепт на општеството.

Needless to say, in the forthcoming period when migration will become a very easy and frequent process (this is actually already present in the European Union but unfortunately it does not sound as a near future to us) the question of pure and fixed identity will however lose much of its relevance. Nevertheless I can see why to many state authorities this sounds like a big danger, especially in Macedonia where the issue of national identity has not been resolved thoroughly and is still one of the main issues on the political agenda. But let us put this debate differently. If the Macedonian identity is still seen as “threatened” by the neighbouring countries’ refusal to recognise Macedonia or its people as a distinctive nation with sovereign territory and proper name, language and people, what would be the danger if the country becomes part of the European economic, political and social system? In a multicultural society where each different sovereign unit consists of many locally governed units and wherein the economic interest prevails over the national interest, the issue of national identity becomes not a political issue but a cultural one. Cultural diversity is, anyway, one of the main prerogatives of the contemporary European society (even officially underlined in the Article 151 of the Amsterdam Treaty). This is different from the understanding of cultural diversity as an agglomeration of mutually isolated identities that do not interfere and therefore do not influence each other. The notion of multiplicity that always already stratifies the origin seems to be in direct conflict with the endless quest for the origin of one’s own identity. In the Balkans, such quests still cause endless backlashes and misunderstandings and therefore understanding how the multiculturalist concept of society works is so important.

Ж. Т.: *Кога зборуваат за културната разноликост во контекст на „современото европско општество“, што подразбираат со придавањата „европско“? Дали една таква „ЕУ-центрична“ употреба на „европско“ (исклучувајќи го „Западниот Балкан“ и другите членки на Советот на Европа кои не се во ЕУ) може да биде интерпретирана како симбол на себе-колонизирање? Понатаму, какво е Вашето мислење за популарноста на пост-колонијалниот дискурс тука и неговиот теоретски потенцијал, земајќи го предвид процесот на „европеизација“ на Балканот?*

С. М.: Тука читам две различни прашања. Ако ме прашувате која е мојата лична позиција, тоа е еден аспект, и таа супстанцијално би се разликувала од она што го согледувам како актуелна реалност на Европа, и како значење на придавањата „европско“. Според моето мислење (а така јас го употребувам „европско“), би требало да бидеме свесни за разликата помеѓу официјално исполитизираната европска/ЕУ реторика и нејзиното прикриено значење. Иако лично не можам, а да не се согласам со неопходноста од ревидирање на веќе катахретичкото користење на ограничената употреба на вокабуларот од страна на ЕУ, и со неопходноста да се инсистира на приговарање кон таквата исклучива дефиниција на употребата на зборот „европско“, за жал, јас морам да се држам до она што овие зборови всушност го застапуваат денес. Сметам дека секоја друга дефиниција на зборот „европски“, барем за нас и за другите кандидати за приклучување кон ЕУ, е сè уште пушта желба. Исто така, јас всушност не гледам зошто земјите кои не се членки на Советот на Европа би требало да бидат исклучени од европското „семејство“. Иако нив ги има само неколку, некои од нив повеќе припаѓаат кон европската културна традици-

Z. T.: When you are speaking about cultural diversity in the context of “the contemporary European society,” what do you mean by the adjective “European”? Could such an “EU-centric” use of “European” (by excluding the “Western Balkans” and the other non-EU members of the Council of Europe) be interpreted as a symptom of self-colonisation? Furthermore, what is your opinion about the popularity of the post-colonial discourse here, and its theoretical potential, as far as the process of “Europeanisation” of the Balkans is concerned?

S.M.: Here I read two different questions. If you ask me what is my personal position that is one aspect and it would substantially differ from what I see as the actual reality of Europe and the meaning of the adjective “European.” In my opinion (and that is how I use “European”) we should be aware of the difference between the official politicised European/EU rhetoric and its concealed meaning. Even though I personally cannot but agree with the urgency of the revision of the already catachretic use of EU limited use of vocabulary and with the necessity of insistence to objecting to such an exclusive definition of the use of the word “European,” unfortunately I had to abide with what this words actually stands for today. I hold that any other definition of the word “European,” at least for us and the other European Countries whose accessions in EU is still only a “wishful thinking.” Also I actually do not see why the countries not belonging to the European Council should be excluded from the European “family.” Even though they are only few, some of them belong more to the European cultural tradition (Belarus, Montenegro), or at least to the European continent (Kazakhstan) than some of the ones already given the accession to the Council (for example: South Caucasus States).

ја (Белорусија, Црна Гора), или барем кон европскиот континент (Казахстан) од некои на кои им е веќе допуштено да се приклучат на Советот (на пример: Јужно-кавказките држави).

Во однос на вториот дел од прашањето, малку сум скептична во поглед на секоја некритичка примена на постоечки теории, вклучително и на пост-колонијалната теорија, во нови контексти. На пример, еден од главните приговори упатен кон пост-колонијалниот концепт „хибрид“ на Хоми К. Баба (Homi Bhabha), беше токму проблематичноста на неговата примена во секој посебен контекст и на посебни локални ситуации (видете *Absolutely Postcolonial* на Питер Халвард (Peter Hallward) или *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race* на Роберт Џеј Си Јанг (Robert J.C. Young)). Само би споменала дека главните дистинкции од кои што сите би требало да започнеме, при секој обид за примена на постколонијална критика, би требало да ја имаат на ум асиметричната колонизација Исток-Исток (или, ако сакате, дури и Исток-Запад) со која што треба да се занимаваме на Балканот, за разлика од главните преокупации на Едвард Саид (Edward Said), Гајатри Чакраворти Спивак и Хоми К. Баба со колонизацијата Запад-Исток. Како и да е, има толку многу референци во пост-колонијалните теории кои не би требало да ги запустиме и пренебрегнеме, како што е проблематизирањето на есенцијализацијата на прашањата за етничкото потекло и расата (Пол Гилрој (Paul Gilroy) или Роберт Џеј Си Јанг), кои што можат да бидат многу корисни стратегии за нашата историографија, политологија или културна теорија.

Превод од англиски јазик: Жарко Трајаноски

In regard to the second part of the question I am a little sceptical about any uncritical application of existing theories including the postcolonial theory in new contexts. For example, one of the main objections addressed to Homi K. Bhabha's postcolonial concept "hybrid" was exactly the difficulty of its application to any particular context and to particular local situations (see: Peter Hallward's *Absolutely Postcolonial* or Robert J.C. Young's *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*). I would only mention that the main distinctions that we all need to start from in any attempt of application of postcolonial critique should have on mind the asymmetrical colonisation East-East (or if you like even East-West) that we need to deal in the Balkans in difference to the main concerns of Edward Said, Gayatri Chakravorti Spivak and Homi K. Bhabha with West-East colonisation. However there are so many references in postcolonial theories that we should not neglect and overlook, such as the problematisation of the essentialisation of the issues of ethnic origin and race (Paul Gilroy or Robert J. C. Young) that could be very useful strategies for our historiography, politology or cultural theory.